

Rodiška mitska krajina: geografski vidik

Gregor Kovačič

Univerza na Primorskem

gregor.kovacic@fhs.upr.si

Uvod

Rodik (579 m) je gručasto naselje na skrajnem zahodnem robu Brkinov v občini Hrpelje-Kozina. Naselje leži na stiku dveh po geografskih značilnostih povsem različnih pokrajin, flišnih Brkinov in apnenčastega Podgrajskega podolja, prav tam, kjer se gričevnato, že skoraj hribovito površje Brkinov na sorazmerno kratki razdalji prevesi v bolj ali manj uravnano površje skrajnega severozahodnega dela podolja. Vzhodni, zgornji del vasi leži na flišu, zahodni, spodnji del vasi pa že na apnencih. Širše območje je bilo poseljeno že v prazgodovini, o čemer pričajo številna arheološka najdišča v okolici Rodika; med njimi je prav gotovo najpomembnejša prazgodovinska naselbina Ajdovščina, ki leži vzhodno od Rodika (Medeot, Crevato in Margon 2021). Današnje naselje Rodik – ravno nasprotno velja za Ajdovščino – ne leži na reliefno dominantnem, vojaškostrateško pomembnem položaju, kar priča o naselitvi v obdobju izboljšanih varnostnih razmer, torej z vidika razvoja človeške skupnosti stabilnejšem zgodovinskem obdobju.

Naselje Rodik – pozidan del skupaj s pripadajočimi zemljišči meri skoraj natančno 11 km²¹ – je del istoimenske katastrske občine, ki v manjšem delu obsega zahodne Brkine, večji delež katastrske občine pa se razprostira na območju vzhodnega Krasa oziroma severozahodnega Podgrajskega podolja. Katastrska občina Rodik meji na šest drugih ter hkrati na devet naselij (Podgrad pri Vremah, Dane pri Divači, Kačiče-Pared, Vrhpolje, Kozina, Hrpelje, Slope, Brezovica in Artviže). Na severu meji na katastrsko občino Dane, na zahodu na katastrsko občino Gročana, na jugu na katastrski občini Hrpelje in Brezovica ter na vzhodu na Artviže in Podgrad. Meja katastrske občine Rodik s sosednjimi ponekod poteka po daljicah med markantnimi naravnimi pojavi (objekti) točkaste oblike, kot so vrhovi posameznih vzpetin ali večje vrtače (običajno udornice) – sem lahko štejemo

¹ Po podatkih Geodetske uprave republike Slovenije, glej <https://egp.gu.gov.si/egp>.

arheološko najdišče Debela griža (Medeot, Crevato in Margon 2021) –, ponekod pa sledi naravni topografiji terena in poteka bodisi po dolinah manjših potokov bodisi po vmesnih slemenih. Marsikatero vozlišče (mejnik) katastrske meje s sosednjo katastrsko občino ne leži na nobeni od »naravnih« markantnih točk in ravno te so v okolici Rodika zanimive, saj so jih prebivalci posebej označevali, o njih in z njimi povezanih dogodkih pa obstaja bogato ustno izročilo, o katerem bo tudi govora v tem prispevku. Ponekod je meja katastrske občine Rodik označena s suhim zidom, kot npr. na njeni zahodni meji, južno od Ograde (701 m). Tak zid je nedvoumno ločeval zemljišča, s katerimi so v preteklosti smeli gospodariti prebivalci (lastniki) ene in druge katastrske občine oziroma naselja.

Kot je možno razbrati z zemljevidov Franciscejskega katastra, se je Rodik v zadnjih 200 letih, še intenzivneje pa v prejšnjem stoletju, razširil iz osrednjega gručastega jedra okrog župnijske cerkve svete Trojice proti severozahodu, v smeri železniške postaje oziroma proti cesti Kozina–Kačiče. Od 80-ih let prejšnjega stoletja dalje se naselje širi tudi pod vznožje južnega pobočja vzpetine Gabrova stran (609 m). Po podatkih za leto 2020 je v Rodiku, ki je za Hrpeljami in Kozino tretje največje naselje v občini, živelo 330 prebivalcev (162 žensk), ki so bili povprečno stari 42,2 let, indeks staranja je znašal 111,1.² V primerjavi s povprečjem za občino (44,1) in Slovenijo (43,5 let) je prebivalstvo v Rodiku opazno mlajše, kar ga uvršča med vitalnejša naselja v občini.

Namen in metodologija

Namen prispevka je z geografskega vidika in z uporabo geografskih raziskovalnih metod razložiti prisotnost nekaterih zanimivih objektov materialne dediščine na območju rodiške mitske krajine ter obenem pojasniti geografske dejavnike in procese, ki so vplivali na njihovo pojavnost, nastanek. Ker se na posamezne objekte mitske krajine vežejo različne zgodbe, verovanja, legende itn., ki se z ustnim izročilom kot nesnovna dediščina prenašajo iz roda v rod, je namen prispevka usmerjen tudi v razlago naravnih procesov v ozadju »nadaravnih« pojavov.

Raziskava temelji predvsem na preučevanju digitalnih kartografskih virov, tako topografskih zemljevidov iz različnih obdobj in različnih meril, kot tudi tematskih zemljevidov Franciscejskega katastra, ki predstavlja enega pomembnejših virov za preučevanje rabe zemljišč v prvi polovici

² Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije, glej <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C5004S.px>.

19. stoletja in s pomočjo katerega je mogoče ugotavljati učinke človekovega gospodarjenja s prostorom v obdobju zadnjih dveh stoletij, ter vojaških zemljevidov habsburškega imperija treh izmer. V raziskavi so uporabljeni digitalni kartografski prikazi s portala Atlas okolja,³ do zemljevidov Franciscejskega katastra in vojaških zemljevidov Habsburškega imperija sem dostopal na portalu Mapire.⁴ Georeferencirane zemljevide Franciscejskega katastra sem pridobil na posebnem Državnem portalu prostorskih podatkov in aplikacij, kjer za kataster skrbi Arhiv Republike Slovenije.⁵ Do avstro-ogrske topografske karte merila 1 : 75.000 (1910–1915) ter topografskih kart Kraljevine Italije v merilu 1 : 25.000 (1935–1941) in Jugoslavije v merilu 1 : 50.000 (1950–1967) sem dostopal na portalu Register kulturne dediščine RKD.⁶ Kot odličen kartografski vir se je izkazal prikaz topografije površja, izdelan z metodo lidar (dostopno v Atlasu okolja in RKD), ki omogoča zelo natančno daljinsko preučevanje naravnih geomorfoloških in antropogenih oblik oziroma struktur na zemeljskem površju.

Raziskava temelji tudi na terenskem delu, kjer sem ob prvem obisku (11. 11. 2020), po dolgotrajnejšem obdobju brez dežja, s pomočjo antropologije, izr. prof. dr. Katje Hrobat Virloget, odlične poznavalke rodiške mitske krajine, spoznaval ključne elemente oziroma lokacije krajine ter vsebine, povezane z njimi, in opravil tudi prva geografska opazovanja. Ob drugem terenskem pregledu, 5. 1. 2021, po daljšem deževnem obdobju, sem na izbranih lokacijah opravil podrobnejša opazovanja ter nekatere preproste meritve razsežnosti preučevanih oblik oziroma pojavov ter z metodo terenskega kartiranja zabeležil in prostorsko umestil preučevane pojave. Pri tem sem poleg metra uporabil tudi aplikacijo za pametne telefone Input, ki je namenjena zajemanju prostorskih podatkov na predhodno pripravljenih kartografskih podlagah, in sicer v obliki točk, črt in poligonov, in omogoča kasnejšo obdelavo zajetih podatkov v računalniških programih geografskih informacijskih sistemov.

Naravnogeografski oris Rodika in okolice

Rodik z okolico leži na stiku dveh različnih kamnin. Flišne kamnine, ki jih na tem delu Brkinov gradita peščenjak in laporovec, v širšem smislu pri-

³ Glej http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso.

⁴ Glej <https://mapire.eu>.

⁵ Glej <https://gisportal.gov.si/portal/home/webmap/viewer.html?webmap=abdbadb9723f49bcb9219e020207fed6>

⁶ Glej <https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b>.

padajo Reškemu sinklinoriju (Jurkovšek idr. 1996) oziroma Reškemu terciarnemu bazenu (Šikić in Pleničar 1975). Flišne kamnine so se odložile v paelogenu, v epohi eocen, v obdobju, ko je prišlo do poglobitve sedimentacijskega prostora t. i. Jadransko-Dinarske karbonatne plošče, na kateri so se v predhodnih geoloških obdobjih dolge milijone let odlagali apnenci (Jurkovšek idr. 1996; Jurkovšek, Cvetko Tešović in Kolar-Jurkovšek 2013). Meja Brkinov ni enoznačna. Če jih kot pretežno flišno pokrajino zamejimo po litološki meji s starejšimi karbonatnimi kamninami, ki jo obdajajo z vseh strani, lahko njihovo površino ocenimo na približno 280 km². K Brkinom uvrščamo tudi nekatere predele, zgrajene iz apnencev, kot, recimo, gričevje južno od Vremskega polja. Brkini imajo zaradi večje nadmorske višine, najvišja brda ravno na zahodnem delu Brkinov med Artvižami in Rodikom presegajo 800 m (npr. Ajdovščina), bolj značaj hribovja kot gričevja.

Zahodno od Rodika pokrajino gradijo apnenci, ki po novejših regionalno geografskih členitvah Slovenije pripadajo pokrajini Kras s Slavniškim pogorjem (Senegačnik 2012) oziroma pokrajini Podgorski kras, Čičarija in Podgrajsko podolje (Perko in Orožen Adamič 1998). Potrebno je poudariti, da je mejo med pokrajinama Kras in Podgrajsko podolje, ki poteka ravno na območju rodiške mitske krajine, težko določiti, sploh če izhajamo zgolj iz naravnogeografskih meril. Zato je za to območje možno uporabljati obe pokrajinski imeni. Podgrajsko podolje, približno 18 km dolg in 2 do 3 km širok pas kraške ravnine (Gams 2004), ki meri približno 60 km², starejši avtorji označujejo kot suho dolino nekdanje reke, ki se je v kasnejši kraški razvojni stopnji oblikovala v relativno uravnano kraško podolje (Senegačnik 2012). Gotovo je k razvoju podolja prispevala tudi mlajša tektonika (Gams 2004).

Kras (tudi Matični Kras) je nizka dinarska planota, zgrajena iz apnencev in dolomitov pretežno kredne starosti, pojavljajo se tudi karbonatne kamnine paleogenske starosti, ki so značilne ravno za območje Rodika. Zakrasela planota se razteza v dinarski smeri severozahod-jugovzhod, 40 km v dolžino in 13 km v širino, skupaj pa obsega približno 440 km² (Kranjc, Bijuklič in Žalik Huzjan 1997). Na severu in severovzhodu pokrajina meji na flišne kamnine Vipavske doline, na vzhodu na flišne Brkine. Proti zahodu planota potone pod kvartarne naplavine Soče kot dela večje Furlanske nižine. Na jugozahodu Kras omejuje ozek pas fliša ob Tržaškem zalivu (Gams 2004). Ravno na jugu, na območju Rodika, je prehod Krasa proti Podgrajskemu podolju in Podgorskemu krasu manj jasen. Kamninska sestava Krasa obsega preko 2000 m debelo zaporedje pretežno plitvomor-

skih karbonatnih kamnin, ki so se v več kot 60 milijonih let, od spodnje krede do eocena, odložile na severnem delu Jadransko-Dinarske karbonatne plošče (Jurkovšek idr. 1996), tega do 700 km dolgega in več kot 200 km širokega znotraj oceanskega plitvomorskega prostora v sklopu oceana Tetida (Jurkovšek, Cvetko Tešović in Kolar-Jurkovšek 2013). Flišne kamnine eocenske starosti Brkinov na območju Rodika mejijo na t. i. aleveolinsko-numulitne apnenice eocenske starosti (Pleničar, Polšak in Šikić 1973; Jurkovšek, Cvetko Tešović in Kolar-Jurkovšek 2013). Fliši ležijo neposredno na alveolinsko-numulitnem apnencu, prehodne plasti so bile z denudacijskimi procesi odstranjene (Jurkovšek, Cvetko Tešović in Kolar-Jurkovšek 2013). Na območju Rodika imamo tako opraviti z litološkim stikom dveh različnih sedimentacijskih morskih okolij – apnencev, ki so se odlagali v plitvem morju, ter peščenjaka in laporovca, ki sta se odlagala v globokem morju.

Osnovni dejavnik, iz katerega izhajajo ključne razlike v naravnogeografskih značilnostih Brkinov in Krasa, ki dajejo stičnemu prostoru rodiške mitske krajine poseben pečat, je kamninska zgradba, ki vpliva na razvoj površja in hidrogeografske značilnosti. Flišne kamnine so za vodo zelo slabo prepustne. Še več, z vidika hidrogeografskih lastnosti imamo lahko fliš brez posebnih zadržkov za vodo neprepusten, zato na njem prihaja do površinskega odtoka padavinske vode ter razvoja goste površinske rečne mreže erozijskih jarkov, grap, manjših in večjih dolin. Na tem območju flišne kamnine, v primerjavi z apnenci, ležijo višje, kar omogoča stekanje površinskih voda z območja zahodnih Brkinov na uravnano kraško površje zahodno od Rodika. Apnenci imajo povsem drugačne hidrogeografske lastnosti, saj so za vodo prepustni. Zaradi korozije se v apnencih namreč razvije oblika t. i. kraškorazpoklinske poroznosti, kar pomeni, da se padavinska voda ne zadržuje na površini, temveč prenika v podzemlje, kjer se pretaka po sistemu večjih in manjših razpok ter kanalov. Potočki, ki se stekajo z Brkinov proti zahodu, na apnenčastem površju prej ali slej poniknejo v podzemlje.

Običajno se na stiku višje ležečih neprepustnih kamnin, z oblikovano rečno mrežo, z nižje ležečimi prepustnimi apnenci, pojavljajo t. i. slepe doline, ki so najznačilnejša geomorfološka oblika kontaktnega krasa Brkinov in Podgrajskega podolja. Območje predstavlja največji niz slepih dolin v Sloveniji (Gams 2004). Slepa dolina je sestavljena iz zgornjega dela v neprepustnih kamninah (npr. fliš) in podaljška na prepustnih karbonatnih kamninah (npr. apnenec), kjer potok ponika pod steno, kar pomeni, da dolina nima nadaljevanja in se »slepo« zaključi (Gams 2004; Kladnik, Lovren-

čak in Orožen Adamič 2005), medtem ko se običajne doline vse do izliva v morje ali jezero združujejo v večje doline in so dolvodno vedno odprte. V primeru nastanka slepih dolin je dinamika talne korozije vodnega toka večja od njegove sedimentacije; posledično nastane korozijsko poglobljena oblika, ki ima v dnu široko naplavno ravnico (Stepišnik 2011).

Zanimivo je, da slepih dolin na območju Rodika ne najdemo, pojavljajo pa se vršaji, ki so zelo pogosta akumulacijska oblika rečno-denudacijskega površja na neprepustnih kamninah, manj pogosto pa se pojavljajo na območjih kontaktnega krasa. Vršaji na kontaktnem krasu so rečni nanosi tekoče vode, ki jih je z neprepustne matične podlage naplavilo preko prepustnih, zakraselih kamnin. Obratno kot velja za razvoj slepih dolin, je pri oblikovanju vršajev proces kopičenja naplavine intenzivnejši od procesa talne korozije vodnega toka, voda pa na robovih vršajev odteka v kras (Stepišnik 2011). Na območju zahodno od Rodika se po mnenju Stepišnika (2011) razteza edini še dejaven vršaj kontaktnega krasa v tem delu Podgrajskega podolja (avtor ga je poimenoval kar Rodik), medtem ko se nekoliko južneje, proti Slopam, pojavljajo trije reliktni vršaji; najbližje Rodiku je vršaj Celovo, ki se začne na jugozahodnem delu Rodika. Razlika med dejavnim in reliktnim vršajem, ki sta v tlorisu oba pahljačaste oblike, je v tem, da na prvem še poteka proces naplavljanja flišnih sedimentov z Brkinov, medtem ko so se reliktni sicer razvili iz naplavinjskih vršajev, s katerih so bile zaradi erozijsko-denudacijskih procesov v kasnejšem obdobju naplavine v celoti odstranjene (Stepišnik idr. 2006).

Dejavni vršaj Rodik obsega površino 0,3 km², začenja se pod erozijskim jarkom potoka, ki priteka s strmega pobočja Brkinov (Stepišnik 2011). Omenjeni jarek ima danes majhno porečje, morda pa je bilo v geološki preteklosti nekoliko drugače, saj je možno, da je Globoki potok, ki z območja severno od Rodika odteka proti severozahodu, obglavil nekatere potoke, ki so pred tem odtekali proti zahodu. Zaradi tega je morda proces naplavljanja flišnih sedimentov na vršaj upočasnjen. Vršaj, ki ima konkaven podolžni profil, gradi torej flišna naplavina, zato na njem ni vidnih kraških površinskih oblik. Vrtače in škraplje v dnu so v tem delu namreč zapolnjene s flišno naplavino, katera debelina v zgornjem delu vršaja presega 30 m, proti njegovem zunanem delu pa se debelina naplavine zmanjšuje, dokler na robu, kjer je površje že uravnano, ne preide na matično apnenčasto podlago. Z oddaljenostjo vršaja od brkinskih erozijskih jarkov se proti zahodu povečuje prisotnost površinskih kraških oblik. Flišni sedimenti v nekaterih jamah na koncu vršaja celo kažejo, da so nekatere med njimi gotovo obdobjno delovale kot ponori (Stepišnik 2011).

»Skrivnostni« naravni pojavi in človeške strukture ter pripovedovanja, povezana z njimi

Čuk in Jezero

Čuk je 756 m visoka, z listnatim gozdom poraščena vzpetina, ki je od središča Rodika oddaljena približno 570 m v smeri vzhod–jugovzhod. Vzpetina se dviguje na podaljšku dokaj uravnane slemena, ki se znižuje od hriba Ajdovščina proti jugozahodu in se ravno na območju Čuka podaljša v smeri jug–jugovzhod na sleme, imenovano Mlaka. Z južnega pobočja Čuka se vije nekaj manjših erozijskih jarkov, ki pripadajo porečju Ločice, ki ponika v slepi dolini Brezovica. Erozijski jarki na zahodnem in severnem pobočju Čuka so krajši in se zaključijo na že omenjenih vršajih Rodik in Celovo.

Bolj kot sama vzpetina, ki od prevoja površja (pri rimski cesti) proti slemenu v smeri Ajdovščine (804 m) izstopa z vsega 2 m relativne višinske razlike, zanimanje pritegne pojav stoječe vode na zelo uravnanem slemenu (pomolu), približno 50 m jugozahodno od vrha. Omenjeni vodni pojav ima na Temeljnem topografskem načrtu merila 1 : 5.000 ime Jezero. O arheologiji v okolici jezera in zgodbah, povezanih z njim, ter virih informacij je veliko napisanega v prispevkih v tej knjigi (Hrobat Virloget 2021; Medeot, Crevato in Margon 2021). V nadaljevanju bodo obstoj jezera in zgodbe, povezane z njim, predstavljene z geografskega vidika.

Najprej še nekaj pozornosti namenimo vzpetini Čuk. Postavljajo se zanimiva vprašanja: zakaj je v prvi vrsti vzpetina sploh dobila lastno zemljepisno ime, kdaj ga je dobila in zakaj se je ohranilo vse do danes. Vzpetina si namreč težko zasluži tako geomorfološko poimenovanje, saj iz reliefa v bližini komaj izstopa, zato je njeno poimenovanje gotovo povezano z nekim drugim pomenom za človeka. Ime Čuk (brez oznake višine) je zapisano na Državni topografski karti Slovenije 1 : 25.000 ter na podrobnejšem zemljevidu Temeljnega topografskega načrta Slovenije 1 : 5.000, kjer je prikazana tudi njegova natančna višina (756,5 m), kar pomeni, da leži približno 7 m višje od dna kotanje Jezera.

Zanimivo zgodbo razkrivajo zgodovinski kartografski viri. Na zemljevidu rabe tal Franciscejskega katastra iz prve četrtine 19. stoletja je zapisano ime Czuk, ki pa je, zanimivo, z znakom za trigonometrično točko (črn trikotnik s pikico v središču) na omenjenem zemljevidu označeno približno 75 m jugovzhodno od vrha. Pri terenskem ogledu na tem delu slemena nismo našli nobenega objekta, ki bi lahko predstavljal omenjeno točko. Običajno se kot trigonometrične točke izbirajo od daleč dobro vidni objekti, kot so zvoniki verskih objektov, markantni vrhovi itn. Možno je, da je pri

označbi trigonometrične točke Czuk na zemljevidu Franciscejskega katastra prišlo do napake; če pa ne gre za napako, ostaja odprto vprašanje o položaju omenjene točke.

Zemljepisno ime Čuk se v obliki Zhuk na zemljevidu Franciscejskega katastra pojavi še dvakrat v bližini vzpetine, in sicer približno 400 m južneje od Czuka. Na vojaškem zemljevidu habsburškega imperija prve izmere, iz obdobja 1763–1787, se zemljepisno ime Čuk ne pojavlja, medtem ko se pojavlja na omenjenih zemljevidih druge (1806–1869) in tretje izmere (1869–1887), in sicer kot Csuk pri drugi izmeri in pri tretji izmeri na zemljevidu merila 1 : 25.000 kot trigonometrična točka (rdeč trikotnik z rdečo piko v sredini) Cuk B. (B kot Berg, v prevodu hrib, vrh), z označeno višino 753 m in enako tudi na zemljevidu manjšega merila 1 : 75.000. Z imenom Čuk (prvič s č) se z zapisano višino 753 m pojavlja tudi na avstro-ogrski topografski karti merila 1 : 75.000 iz obdobja 1910–1915 ter kot M. Cuc (M kot monte, v prevodu gora, hrib), z enako označeno višino, na topografski karti Kraljevine Italije merila 1 : 25.000, na katerem je tudi zapisana višina 807 m na območju Ajdovščine. Razlika v zapisani višini med trigonometrično točko na starejših topografskih zemljevidih in vrhom vzpetine Čuk na današnjem zemljevidu morda kaže, da ne gre za isto točko ali pa gre zgolj za napako v izmerjeni višini, ki se je vlekla skozi različna obdobja izdelovanja topografskih zemljevidov. Kot trigonometrična točka brez označene višine je Čuk označen tudi na topografski karti Jugoslavije merila 1 : 50.000 (1950–1967). Je bil Čuk od nekdaj pomembna lokacija zato, ker v njegovi bližini poteka katastrska meja med Rodikom in Slopami?

Zanimivo je, da na nobenem od vojaških zemljevidov habsburškega imperija ni ne z znakom ne z imenom označena vzpetina Ajdovščina, ki je najvišja vzpetina daleč naokoli, poleg tega pa je na njej zelo lepo ohranjeno gradišče (Medeot, Crevato in Margon 2021). Na zemljevidu Franciscejskega katastra je na njenem mestu napis Na Hora (Na gori), ki pa se pojavi še enkrat, približno 350 m severno od vrha. Ker so pri izdelavi zemljevidov, tudi Franciscejskega katastra, zaradi poimenovanj topografskih elementov vedno sodelovali tudi domačini – informatorji, se morda v »namerni« izpustitvi poimenovanja Ajdovščina skriva tisto »strahospoštovanje« Rodičanov do omenjene lokacije, ki ga na podlagi zapisov Rutarja (1895) v tej knjigi omenjajo Medeot, Crevato in A. Margon (2021). Odsotnost imena na zemljevidih odpira vprašanja, na katera bo potrebno v prihodnosti še odgovoriti. V ta kontekst sodi tudi razmišljanje, zakaj je prazgodovinsko naselje (ostanki zgradb) na Ajdovščini tako dobro ohranjeno, in to ne oziraje se na dejstvo, da je bilo poseljeno vse do pozne antike (Medeot, Crevato in Mar-

gon 2021). Nekoliko preseneča dejstvo, da za gradnjo novih naselij očitno niso uporabili gradbenega materiala, ki je bil na voljo v velikih količinah, kar je v podobnih primerih običajno. To je nekoliko nenavadno, kar spet morda kaže na poseben odnos do naselja in prvotnih prebivalcev.

Jezero kot topografski vodni objekt ni označeno na nobenem zemljevidu, niti v Franciscejskem katastru ne, čeprav so vodni objekti, kot so npr. kali ali lokve, običajno označeni. To lahko kaže, da v prvi četrtini 19. stoletja Jezero ni bilo v običajni rabi za napajanje živine, pa tudi kasneje ne, sicer bi se kot vodni objekt oziroma vir, tako kot to ponekod velja tudi že za dolga desetletja opuščene kale, gotovo znašlo označeno na topografskih vojaških zemljevidih kasnejših obdobj, vse do sedanjosti. Po drugi strani nekateri viri pripovedujejo, da je bil vodni vir v uporabi (Bleiweis 1859). Na Temeljnem topografskem načrtu merila 1 : 5.000 je s plastnicami in oznako višine 749,3 m prikazana kotanja, v kateri se nahaja jezero.

Jezero na Čuku je po površini majhno in še najbolj spominja na kal. Glede na mere si težko zasluži oznako jezero, zato je pomenljivo, da se je ohranilo takšno poimenovanje. Sklepamo, da je to zaradi posebnega pomena lokacije za okoliško prebivalstvo (Hrobat Virloget 2021; Medeot, Crevato in Margon 2021). Je morda nekoč služilo kot vodni vir prebivalcem Ajdovščine?

Ob terenskem ogledu v času po dolgotrajnejšem padavinskem obdobju, 5. 1. 2021, smo izvedli osnovne meritve vodnega objekta. Menimo, da smo Jezero izmerili v merah blizu največjih možnih. Njegov obseg je bil 67,3 m, daljša prečnica preko sredine je merila 21, krajša pa 16,6 m. Primerjava fotografij (slika 1), posnetih v različnih vremenskih obdobjih, dokazuje predpostavko, da se površina jezera spreminja skladno s trenutnimi vodnimi razmerami na območju, in sicer od tega, da vode v jezeru praktično ni, do tega, da kot v času opravljenih meritev zajame površino, večjo od 270 m². Globina jezera na sredini je bila 40 cm. Ob predpostavki, da ima jezero obliko obrnjenega stožca na glavo, z najnižjo točko v sredini, je bila prostornina vode v njem dobrih 36 m³ (36.000 l).

V srednjem delu jezera raste ločje. Vtis je, da se s »staranjem« vodna površina počasi zasipa in zmanjšuje, saj kotanje, dna in brežin nihče ne obnavlja. Gnitje na jezerskem dnu dokazujejo smrdljivi plini, ki se ob mešanju mulja dvignejo na površino. Tako se zna v prihodnosti zgoditi, da bo jezero počasi postajalo vse manjše, se spremenilo v mokrišče ter sčasoma popolnoma izginilo.

Čeprav se zdi položaj jezera na slemenu blizu vrha vzpetine na prvi pogled nenavaden, saj na vzpetem terenu naravne stoječe vode niso ravno

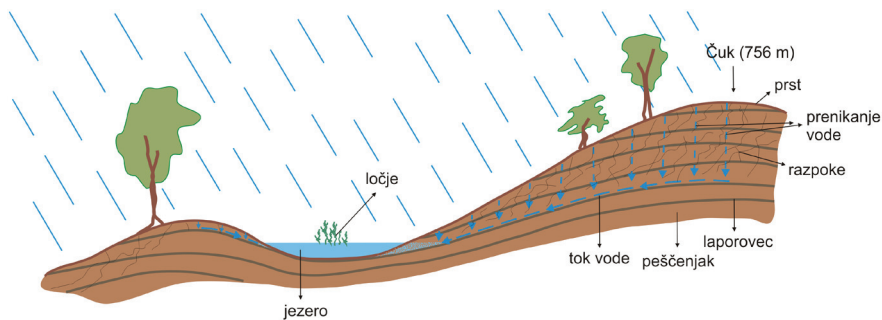
Slika 1 Jezero ob nizkem (11. november 2020) in visokem (5. januar 2021) vodnem stanju (avtor fotografij Gregor Kovačič)

pogost pojav (kot izjemo lahko navedemo naravna visoka barja Pohorja in Pokljuke), lahko njegov obstoj razložimo z naravnogeografskimi dejavniki in procesi. Izhajati je potrebno iz dejavnikov, ki vplivajo na pojav stoječe vode. Prvi je obstoj z vseh strani zaprte kotanje, ki deluje kot posoda, v kateri se lahko voda zadrži. Drugi je neprepustnost dna kotanje, ki omogoča zadrževanje vode na površju. Tretji dejavnik je dotok vode v kotanjo, ki je lahko v obliki stalnega ali občasnega površinskega ali podzemeljskega dotoka iz zaledja ali pa gre zgolj za napajanje s padavinami, ko se padavinska voda zbira s prispevnega območja (zbiralnik); v tem primeru mora obstajati presežek v višini padavin nad višino izhlapevanja z vodne površine, drugače se vodna kotanja izsuši.

Jezero se napaja s stekanjem podzemne vode s prispevnega zaledja, katerega glavnino predstavlja pobočje, ki se od kotanje dviguje proti Čuku (slika 2). Del vode prispevata pobočje severno od jezera (nad rimsko cesto) in pobočje približno 2 m visoke vzpetinice zahodno od jezera. Natančno površino zaledja je nemogoče oceniti, saj o smereh podzemeljskega pretakanja vode nimamo nobenih podatkov. Smo pa s pomočjo aplikacije Input za pametni telefon izmerili potencialno največji možen obseg prispevnega zaledja, ki znaša približno 185 m, s pomočjo računalniških prijemov pa kasneje izračunali tudi površino, ki znaša približno 1973 m². Kotanja jezera ima torej naravni rob na severni, severozahodni in severovzhodni strani, kjer se površje dviguje proti Čuku. Proti jugu, jugozahodu in jugovzhodu je kotanja v najnižji legi in ta del ne prispeva k napajanju jezera. Ravno nasprotno, na tem območju najdemo človeške strukture, o katerih bo govora nekoliko kasneje in katerih namen je bil skoraj gotovo povezan z zadrževanjem vode v jezeru.

Podzemeljski dotok vode v kotanjo jezera najlažje razložimo s posebnim položajem skladov peščenjaka in laporovca (slika 2), ki so na tem območju malo nagnjeni v smeri jugozahoda in so ravno na območju jezerske kotanje nekoliko vbočeni (v strukturnem smislu gre morda za majhno sinklinalo⁷). Skladi peščenjaka so v primerjavi z laporovcem bistveno debelejši. Ker vpogleda v sestavo kamninskega profila nimamo, je nemogoče povsem natančno opisati potek napajanja. Predvidevamo, da se prenikanje vode najprej skozi prst, nato skozi razpokane sklade peščenjaka in laporovca prekine na neprepustnem skladu laporovca, po katerem se voda podzemeljsko steka proti najnižjemu delu kotanje, kjer sklad izdanja na površje

⁷ Vbočeni del nagubanih kamninskih plasti, nastal s tektonskim gubanjem (Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005).

Slika 2 Shematski prikaz napajanja jezera s stekanjem podzemne vode (avtor skice Gregor Kovačič)

oziroma leži povsem blizu površja. Na prenikanje vode v podzemlje poleg razpokanosti kamnin v zgornjem delu profila, ki je posledica preperevanja, vpliva tudi mineralna sestava flišnega peščenjaka, ki je precej karbonatna. Zato v njem s procesom raztapljanja nastajajo številne korozivno razširjene razpoke in manjši vodni kanali. Voda se v podzemlju pretaka počasi, je pa dotok vode v jezero stalen – v nasprotnem primeru bi izginilo. Kljub vsemu je pojav jezera na tem območju svojevrstna posebnost, saj je njegova pojavnost pogojena s součinkovanjem mnogoterih naravnih dejavnikov in procesov.

Na območju Jezera so opazni nekateri človeški posegi oziroma strukture. Na jugozahodni, južni in jugovzhodni strani jezera je na najnižjem delu kotanje opazen nasip (30–40 cm), ki se razteza na dolžini približno 25 m (Hrobat Virloget 2021, slika 1). Na zahodni strani se nasip zaključuje z že omenjeno vzpetinico, ki predstavlja zahodni rob prispevnega zaledja jezera. Na južni in jugovzhodni strani nasipa je njegov sestavni del 8 velikih skalnatih blokov iz apnenca, ki se raztezajo na dolžini približno 12 m (Medeot, Crevato in Margon 2021, slika 5). Omenjeni apnenčasti bloki so trdno pritrjeni v tla in že tudi korozivno razjedeni, kar priča o njihovi starosti. V nasipu so opazni tudi manjši bloki flišnega peščenjaka.

Je možno, da so uporabniki vodnega vira prepoznali hidrološko posebnost lokacije (stalni dotok vode) ter z izgradnjo nasipa skušali povečati zmogljivost vodnega vira in s tem bistveno povečati naravni obseg kotanje ter razpoložljivo količino vode? Ob ogledu 5. 1. 2021 je bila obala jezera od apnenčastih blokov oddaljena približno 4 m, od odtočnega kanala pa 2 m. O vloženem trudu v urejanje infrastrukture vodnega vira pričajo ravno apnenčasti bloki, ki so služili za utrjevanje brežine jezera. Na drugih delih nasipa jih ni opaziti, kar pa ne izključuje možnosti, da so pokriti s prstjo.

Omenjeni bloki so bili na to območje prineseni (pripeljani) od drugod, saj je na tem območju kamninska zgradba flišna. Najbližji apnenci se nahajajo najmanj 150 višinskih metrov nižje. Še eno zanimivo človeško strukturo skriva omenjena lokacija: to je nekakšen odtočni kanal na jugovzhodni strani jezerske kotanje, ki se začne ravno pri najbolj jugovzhodno ležečem apnenčastem bloku. Kanal, ki je usmerjen proti gozdni cesti na jugu, je dolg približno 12 m. Je nemara šlo za nekdanji prelivni kanal ali kakšno drugo obliko vodne infrastrukture?

Apnenčasti drobir različne velikosti, tudi večje skale, opazimo na širšem območju še v višji legi, na poti proti gradišču Ajdovščina in znotraj nekdanjega naselja. Najbrž je na ovršju Brkinov primanjkovalo kakovostnega gradbenega materiala – tudi danes je kamninskih izdankov (potencialnih kamnolomov) zelo malo in obstoječi so v glavnem povezani z useki ob gozdnih cestah, ki pa v času gradnje Ajdovščine niso obstajale – in tako so nekdanji prebivalci Ajdovščine uporabili gradivo, ki je bilo zanje najlažje dosegljivo, četudi so ga pridobivali v nižjih legah in so ga morali na vzpetino tovoriti. Brez dvoma so poznali tudi razlike v mehanskih značilnostih med peščenjakom in apnencem (predvsem trdnosti in obstojnosti) in zato so premišljeno izbirali, v katerih primerih kot gradbeni material uporabiti eno in kdaj drugo kamnino. Teorijo uporabe najlažje dostopnega gradiva potrjuje tudi primer gradišča Draga, vzhodno od Ilirske Bistrice, na katerem najdemo različno velike bloke flišnega peščenjaka na apnenčastih tleh, kakšnih 100 višinskih metrov nad flišem. Gradišče je datirano v enako obdobje kot Ajdovščina (Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije 2020), po ohranjenosti pa se s slednjo ne more niti približno primerjati.

Z Jezerom so povezana različna pripovedovanja, skrivnostne zgodbe, ki nakazujejo na obstoj predkrščanskega kulta, povezanega z njim, izpričane pa so tudi krščanske procesije na Jezero, ki so bile usmerjene v izganjanje poosebljenega zla, ki pošilja nad Rodičane nevihte s smrtonosnimi strelami (Hrobat Virloget 2021). Prav mogoče je, da je na območju Rodika, v primerjavi z okolico, pojavnost močnih neviht s spremljajočimi pojavi, med katerimi je najzanimivejša, toda tudi najsmrtonosnejša ravno strela, večja in da gre tu iskati razloge za obstoj zapisanih pripovedovanj o nadnaravnem dogajanju. To bi lahko dokazali z zemljevidom prostorske razporeditve trenutnih razelektritev v ozračju, ki bi morda pokazal večjo gostoto udarov strel na območju Rodika. Tu se namreč relief hitro dvigne v višje lege Brkinov, kar za vlažne zračne mase, ki običajno prihajajo z zahoda, pomeni oviro, hitri prisilni dvig, intenzivno adiabatno ohlajanje, več sproščene energije v krajšem času in zato pojav intenzivnih padavin s spremljajočimi neviht-

nimi pojavi, med njimi strelo. Podatki o udarih strel so na voljo, poseduje jih Elektroinštitut Milana Vidmarja iz Ljubljane, toda so plačljivi in v tej raziskavi niso bili uporabljeni.

Kobilja glava

Kobilja glava leži na sorazmerno uravnanem slemenu, ki se z Ajdovščine spušča približno proti severovzhodu; od njenega vrha je območje oddaljeno približno 640 m. Predel zaznamuje osamela apnenčasta skala, ki po obliki spominja na kobiljo glavo (Hrobat Virloget 2021, slika 6). Skala svetle barve je popolni tujek na temnejši flišni kamninski podlagi, ki je na tem delu prekrita s prstjo in ne izdanja na površino. Skala je bila semkaj prinesena s posebnim razlogom in delno zasuta, da se onemogoči njeno premikanje. Ni pa trdno pričvrščena, ob udarcu se zatrese, kar pomeni, da bi jo lahko izkopali. Skala označuje tromejo katastrskih občin Rodik, Dane in Podgrad, saj na tem območju ni nobene druge dominantne točke oziroma objekta za označitev meje. Ime Kobilja glava je zapisano na Temeljnem topografskem načrtu merila 1 : 5.000, kjer je v bližini označena višina 691,5 m. Zanimivo je, da je na vojaškem zemljevidu habsburškega imperija tretje izmere merila 1 : 25.000 z rdečim krogcem označena točka na Kobilji glavi (ime ni prikazano) z zapisano višino 697 m. Na zemljevidu Franciscejskega katastra naletimo na ime Kobilja Glava.

O Kobilji glavi obstojijo različne strašljive pripovedi, povezane z mejnim značajem območja, ki naj bi prebivalce odvrčal od zadrževanja na tem mestu oziroma prehajanja preko meje (Hrobat Virloget 2021). To je gotovo povezano z gospodarjenjem oziroma pravicami izkoriščanja zemljišč v lasti posameznega naselja in gospodarstvom (ekonomijo) kmetij iz časov, ko je bila vsakoletna pridelava zadostnih količin hrane in drugih dobrin, ki jih dajejo zemljišča (na primer les), nezanesljiva in bi lahko izraba zemljišč s strani nezakonitih uporabnikov vodila v ekonomsko osiromašenje zakonitih lastnikov oziroma uporabnikov zemljišč, v skrajnem primeru lahko tudi v lakoto ter s tem povezane spore.

Na podoben način, sicer z lepo oblikovanim mejnikom iz apnenca, je označeno vozlišče katastrskih občin Rodik, Artviže in Podgrad na slemenu, ki poteka med Ajdovščino in Artvižami ter predstavlja razvodnico med Ločico, ponikalnico v slepi dolini Brezovica v Podgrajskem podolju (južno), in Sušico, pritokom Reke (severno). Tromeja se imenuje Križen drev (Medeot, Crevato in Margon 2021). Na Državni topografski karti Slovenije 1 : 25.000 in 1 : 50.000 se pojavlja kot Križandrev, z višino 797 m. Kot B. Krischno Berdo je mesto označeno na vojaškem zemljevidu habsburškega imperija

prve izmere, merila 1 : 75.000, ter kot Krishno Drevo na zemljevidu Franciscejskega katastra. Na drugih vojaških topografskih zemljevidih habsburškega imperija ter na novejših zemljevidih se na tem območju pojavlja ime vzpetinice Trlica, s prikazano višino 797 m.

Pod lisičino – na stiku fliša in apnenca

Še eno mejno območje na ozemlju rodiške mitske krajine je povezano s strašljivim pripovednim izročilom. To je območje Pod lisičino, kjer naj bi na tromeji naselij Rodik, Dane pri Divači in Kačiče-Pared divjala mitska šembilja, ki naj bi v skali Pod lisičino »pustila sledove kolesnic« in »luknjo za rep od hudiča« (Hrobat Virloget idr. 2020). Na zemljevidu franciscejskega katastra se oznaka Pod Liscizno sicer pojavlja približno 400 m severozahodno, obravnavana lokacija pa leži v dolini potoka približno na sredi med napisoma Douze Ervido in Na Berze na omenjenem zemljevidu.

Območje v bližini šembiljine skulpture je naravnogeografsko zelo zanimivo, saj ravno tu poteka litološka meja med nekoliko mlajšim in višje ležečim flišem Brkinov ter nekoliko starejšim in nižje ležečim apnencem Krasa oziroma Podgrajskega podolja. V strugi potoka je opazen tudi stratigrafski prehod apnencev preko laporovca v flišni peščenjak.

Geomorfološko gledano gre za območje kontaktnega krasa, kjer se pojavljajo številni in zelo različni geomorfološki pojavi, katerih nastanek je povezan tako s procesi erozijskega delovanja tekoče vode na flišu in apnencu kot s korozijo oziroma raztapljanjem apnenca. In ravno součinkovanje oziroma preplet različnih geomorfoloških procesov je botroval nastanku nekaterih zanimivih reliefnih oblik.

Območje strašljivih pripovedi leži na sotočju potokov, ki pritekata s fliša. Levi pritok priteče z juga in ima večje porečje, desni je krajši in priteka z vzhoda. Oba imata povirje v flišnih kamninah, vendar pa levi potok približno 100 m pred sotočjem že preide v apnenec, od sotočja dalje pa potok, ki je na zemljevidu Franciscejskega katastra poimenovan Pottok Leozishino, odteka proti severu in severozahodu ravno po meji med flišem (vzhodno) in apnencem (zahodno). Prispevno zaledje obeh potokov predstavlja območje, ki je na zemljevidu Franciscejskega poimenovano Douce Ervido, na Temeljnem topografskem načrtu merila 1 : 5.000 pa Devce. Ob terenskem ogledu 5. 1. 2021 (mokro obdobje) je voda tekla v strugi desnega pritoka (teče v flišu), medtem ko je bila struga levega pritoka na apnencu suha. Očitno je, da voda potoka ponika gorvodno na prehodu z vododržnega fliša na prepustne apnenca. V apnenčastem koritu struge levega pritoka so korozijski žlebovi, po nastanku enaki tistim, ki jih bomo obravna-

vali v nadaljevanju. V koritu obeh pritokov so flišni sedimenti, ki so zelo slabo zaobljeni in so po obliki grušč, kar priča o kratki transportni poti.

Najprej pa razložimo nastanek »hudičevega stola z luknjo za rep« (Hrobat Virloget idr. 2020), ki se nahaja na čelu delno razgaljenega apnenčastega sklada. Dolžina čela sklada je približno 15 m, njegova največja debelina pa približno 70 cm. Sklad apnenca se proti severu zaključuje ravno na sotočju zgoraj omenjenih potokov. V čelu sklada je več vdolbin, ki so se nastale s procesom pospešene korozije apnenca na območju večje razpokanosti kamnine. Največja polkrožna vdolbina je tista, ki je povezana s pripovednim izročilom. Nastanek omenjenih oblik bi bil lahko povezan tudi s stalnim in enakomernim pretakanjem vode preko sklada ravno na teh mestih »šibkosti«, kar je v primerjavi s preostankom čela sklada omogočilo neprekinjen proces raztapljanja in s tem hitrejšo zadenjsko umikanje čela sklada. Povsem mogoče je, da je potok v geološki preteklosti, ko je stik med flišem in apnencem potekal nekoliko zahodneje, tekkel preko že omenjenega sklada apnenca in morda daljše obdobje tudi ponikal v luknji (pokrito z rešetko), ki se nahaja v neposredni bližini šembiljine skulpture. Vhod povsem navpične ponorne luknje je v skladu apnenca, ki leži neposredno pod skladom s prej omenjenimi korozijskimi vdolbinami. Globina ponora je približno 2 m, premer pa 1 m.

Med geomorfološkimi pojavi na tem območju so zanimive kamninske strukture na stiku fliša in apnenca, preko katerih teče potok. Strmec potoka je v primerjavi z območjema gorvodno in dolvodno na tem delu bistveno večji, erozija je prevladujoči geomorfni proces in struga potoka je na razdalji nekaj deset metrov ujeta v živo skalno dno. Na istem skladu apnenca, v katerem je že omenjeni ponor, se pojavljajo zelo zanimivi, več metrov dolgi žlebiči oziroma žlebovi (»sledovi kolesnic ognjene kočije«), nastali s korozijskim delovanjem polzeče vode. Dolžina razgaljenega sklada apnenca je približno 30 m in širina približno 10. Apnenčasti sklad vpada v smeri vzhoda in pod kotom približno 23°. Sklad apnenca je v večjem delu neporaščen, površina je zglajena, kar dokazuje, da ga je oblikovala tekoča voda, ki je z manjšimi delci, ki jih je nosila s sabo, kamnino zgladila. Na območjih brez stalnega toka vode je po skalni površini polzeča voda oblikovala že omenjene korozijske žlebove. Njihova oblika kaže, da bi lahko nastali tudi s korozijo pod pokrovom preperine v času, ko so bili apnenčasti skladi prekriti s flišnimi naplavinami in je voda počasi polzela ob stiku preperine in apnenca ter slednjega raztapljala.

Geomorfološki razvoj doline potoka na stiku fliša in apnenca, ki ima v tem delu obliko manjše soteske, si predstavljamo, s postopnim prestavlja-

Slika 3 Potok vrezuje strugo na stiku apnenca in fliša (a); lega kamninskih skladov in različna odpornost fliša in apnenca na erozijo sta ustvarila izrazit asimetričen prečni profil doline (b) (avtor fotografij Gregor Kovačič)

njem struge potoka proti vzhodu. V geološki preteklosti je potok tu verjetno tekkel nekoliko zahodneje, na takratnem stiku fliša (morda tudi flišnih naplavin) in apnenca. Ker je fliš mehansko zelo slabo odporna kamnina, se površje v njem v primerjavi z apnencem znižuje hitreje. Zaradi erozijskega delovanja potoka je bil fliš odstranjen in razgalili so se apnenčasti skladi, ki vpadajo proti vzhodu. Nagib apnenčastega sklada je tekočo vodo silil, da erozijsko hitreje spodjeda desni breg in na ta način se je struga potoka vedno bolj pomikala v fliš Brkinov. Enak proces poteka tudi danes in učinki intenzivnega erozijskega spodjedanja flišnih kamnin na stiku z apnencem, na desnem bregu struge, so opazni v zajedi (manjšem spodmolu) na flišni steni (slika 3a). Zaradi pomikanja struge proti vzhodu se površina apnenčastega sklada veča. V tem delu je prečni profil doline potoka izrazito asimetričen in strmejši na flišni strani, medtem ko je nagib pobočja na zahodni strani položnejši, saj sledi vpadu apnenčastega sklada (slika 3b).

V strugi potoka nad »šembiljinimi« žlebovi opazimo dve zanimivi prečni strukturi, zgrajeni iz zloženih kamnov apnenca. Na prvi pogled objekta grajene vodne infrastrukture delujeta kot protierozijska pregrada, z namenom zadrževanja plavja, ki bi lahko povzročalo škodo dolvodno. Prisotnost organskih naplavin v strugi nakazuje, da sta oba pritoka hudourniškega značaja. Objekta sta višine 0,5 in 1 m. Nekoliko dolvodno, na območju, kjer se dolina združenega potoka že nekoliko razširi, sta še dve podobni pregradi, večja je dolga približno 10 m in visoka 1 m. Ker pa v spodnjem toku potoka ni njiv ali drugih kakovostnih kmetijskih zemljišč, je možna tudi razlaga, da so se omenjeni objekti nekoč uporabljali kot vodni zbiralniki v suhi polovici leta. Na širšem območju Devc in Treščin so bili nekoč po-

leg pašnikov tudi rodiški vinogradi (prikazani so tudi na zemljevidu Franciscejskega katastra). Kasneje, po napadu trtne uši (najverjetneje na prehodu iz 19. v 20. stoletje), vinogradov niso več obnovili, na terasah so ohranili travnike, zasajeno so imeli tudi različno sadje. Voda v zbiralnikih naj bi se tako uporabljala za zalivanje (osebna komunikacija z Jasno Majdo Peršolja, 2020). Grajeni vodni infrastrukturi na območju rodiškega mitskega parka bomo več pozornosti posvetili v prihodnjih raziskavah, zato zaključek o namenu pregrad ostaja odprt.

Sklep

Raziskava je pokazala, kako geografsko zanimivo in bogato je območje rodiške mitske krajine. V prispevku smo z geografskega vidika in z uporabo geografskih raziskovalnih metod razložili prisotnost nekaterih zanimivih naravnih in antropogenih pojavov ter skušali razložiti izvor z njimi povezanega pripovednega izročila.

Terenski pregled območja, ki je zajel zgolj nekatere, bolj poznane in zanimivejše, lokacije na območju Rodika, je pokazal veliko številčnost in pisanost tako naravnih elementov pokrajine (geološki, geomorfološki, hidrološki) kot elementov kulturne pokrajine – predvsem so zanimivi objekti grajene vodne infrastrukture – in obojim bi morali v prihodnje posvetiti več pozornosti ter morda najposebnejše uvrstiti v register naravnih vrednot ali register kulturne dediščine.

Literatura

- Bleiweis, J. 1859. »Ozir po domovini: Rodik in pa Ajdovščina nad Rodikom.« *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 31. avgust.
- Gams, I. 2004. *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Hrobat Virloget, K. 2021. »Mitska krajina: razmisleki in smernice za mitski park.« V *Mitska krajina: iz različnih perspektiv*, ur. K. Hrobat Virloget, 17–55. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Hrobat Virloget, K., J. Đurkin Badurina, E. Rudan, N. Brubnjak, Š. Šedivy, E. Mihalič, N. Iskra, E. Matijašič in A. Plestanjak, ur. 2020. *Mitski park: priročnik za izobraževanje; skupna čezmejna turistična destinacija za ohranjanje, varstvo in promocijo dediščine mitske pokrajine območja*. <http://mitski-park.eu/wp-content/uploads/2020/09/FINAL-Priro%C4%8Dnik207A6120697A6F627261C5BE6576616E6A65202D204D6974736B69207061726B2E706466.pdf>.
- Jurkovšek, B., B. Cvetko Tešović in T. Kolar-Jurkovšek. 2013. *Geologija Krasa*. Ljubljana: Geološki zavod Slovenije.
- Jurkovšek, B., M. Toman, B. Ogorelec, L. Šribar, K. Drobne, M. Poljak in L.

- Šribar, 1996. *Formacijska geološka karta južnega dela Tržaško-Komenske planote 1 : 50.000: kredne in paleogenske kamnine*. Ljubljana: Inštitut za geologijo, geotehniko in geofiziko.
- Kladnik, D., F. Lovrenčak in M. Orožen Adamič, ur. 2005. *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Kranjc, A., M. Bijuklič in M. Žalik Huzjan. 1997. *Kras: Slovene Classical Karst*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Medeot, M., M. Crevato in A. Margon. 2021. »Arheologija spomina.« V *Mitska krajina: iz različnih perspektiv*, ur. K. Hrobat Virloget, 123–146. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Perko, D., in M. Orožen Adamič, ur. 1998. *Slovenija, pokrajine in ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pleničar, M., A. Polšak in D. Šikić. 1973. *Tolmač za list Trst: L 33–88; Socialistična federativna republika Jugoslavija, osnovna geološka karta, 1 : 100.000*. Beograd: Zvezni geološki zavod.
- Rutar, S. 1895. »Završniška gosposčina na Krasu.« *Izvestija Muzejskega društva za Kranjsko 5 (6)*: 213–228.
- Senegačnik, J. 2012. *Slovenija in njene pokrajine*. Ljubljana: Modrijan.
- Stepišnik, U. 2011. *Reliktne vršaji kontaktnega krasa*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Stepišnik, U., L. Černuta, M. Ferk in P. Gostinčar. 2006. »Reliktne vršaji kontaktnega krasa severozahodnega dela Matarskega podolja.« *Dela 28*: 29–42.
- Šikić, D., in M. Pleničar. 1975. *Tumač za list Ilirska Bistrica: L 33–89; Socialistična federativna republika Jugoslavija, osnovna geološka karta 1 : 100.000*. Beograd: Savezni geološki zavod.

Rodiška mitska krajina: geografski vidik

Prispevek obravnava zanimive naravne in antropogene pojave na območju rodiške mitske krajine. Namen prispevka je z geografskega vidika in z uporabo geografskih raziskovalnih metod pojasniti: (1) prisotnost nekaterih zanimivih objektov materialne (naravne in antropogene) dediščine in (2) procese, ki so vplivali na njihov nastanek, ter (3) izvor z njimi povezanega pripovednega izročila. Raziskava temelji na preučevanju digitalnih kartografskih virov, tako topografskih zemljevidov iz različnih obdobij in različnih meril kot tudi Franciskejskega katastra, preučevanju lidarskih posnetkov površja in na izsledkih terenskega dela, ki je bilo opravljeno dvakrat: enkrat v času daljšega obdobja brez padavin in enkrat v deževnem obdobju, kar je pomembno zlasti z vidika preučevanja vodnega pojavnega Jezera. Za izmero dimenzij naravnih pojavov, predvsem Jezera, so bili uporabljeni preprosti terenski pripomočki (meter) in aplikacija za pametne telefone Input, ki je namenjena zajemanju prostorskih podatkov na terenu in omogoča nji-

hovo kasnejšo obdelavo v geografskih informacijskih sistemih. Prispevek se osredotoča na izbrane »skrivnostne« naravne pojave in človeške strukture ter pripovedovanja, povezana z njimi. Največ pozornosti je namenjenih vodnemu pojavu Jezero, jugozahodno od vzpetin Ajdovščina in Čuk. Gre za naravni vodni objekt, kjer se voda zaradi posebne lege skladov flišnih kamnin podzemeljsko steka v kotanjo. Hidrološko posebnost kotanje so ljudje prepoznali in območje utrdili z nasipom, katerega del so tudi »nenavadni« bloki apnenca, ki so bili semkaj preneseni (pripeljani). Pozornost vzbuja dejstvo, da vodni objekt ni označen na nobenem zemljevidu. Zgolj na Temeljnem topografskem načrtu merila 1 : 5.000 se pojavlja ledinsko ime Jezero. Podobno glede zapisa imena velja tudi za vzpetino Ajdovščina. Oboje priča o posebnem pomenu obeh območij in izkazuje spoštovanje do tega prostora. Zanimivi so objekti in grozljive pripovedi, povezane s t. i. mejnimi območji med katastrskimi občinami ali naselji, kot sta recimo Kobilja glava, Križen drev in Pod Lisičino. Na območju slednje je zgoščenih veliko geoloških, geomorfoloških in hidroloških pojavov, ki burijo človeško domišljijo. »Hudičev stol z luknjo za rep« je korozijska vdolbina, nastala z raztapljanjem na čelu apnenčastega sklada, medtem ko so »sledovi kolesnic ognjene kočije« nastali s korozijskim delovanjem polzeče vode po nagnjenem in razgaljenem skladu apnenca. Terenski pregled območja rodiške mitske krajine je razkril veliko pisanost naravnih in grajenih elementov pokrajine in obojim bi morali v prihodnje posvetiti več raziskovalne pozornosti.

Mythical Landscape of Rodik: Geographical Aspect

The article deals with interesting natural and anthropogenic phenomena in the area of The mythical landscape of Rodik. By using geographical research methods, the purpose of this paper is to explain from a geographical point of view: (1) the presence of some interesting features of material (natural and anthropogenic) heritage, (2) the processes that influenced their emergence and (3) the origins of their associated narrative tradition. The research is based on the study of digital cartographic sources, both, topographic maps from different periods and of different scales, as well as the Franciscan Cadastre, the study of of lidar-derived relief and the results of field work conducted on two occasions: the first time during a prolonged period without rainfall and the second time during the rainy season, which is especially important from the point of view of studying the water phenomenon of Jezero (Lake in translation). To measure the dimensions of natural phenomena, especially in the case of Jezero, simple field equipment (tape measure) and the 'Input' smartphone application were employed, which is used to capture spatial terrain data, which can then be processed using geographic information systems. The paper focuses on selected 'mysterious' natural phenomena, structures created by humans and the narratives associated with them. Most attention is paid to the hydrological phenomenon Jezero,

located southwest of the Ajdovščina and Čuk hills. It is a natural hydrological feature where water, due to the special position of flysch rock layers, recharges the pond in subsurface flow. People recognised this hydrological peculiarity of the basin and fortified it by an embankment, partly composed of 'unusual' blocks of limestone transported (brought) here from elsewhere. Attention is drawn to the fact that this hydrological object is not marked on any map. On the Basic Topographic Plan in scale of 1 : 5,000, the site is only referred to by the name of 'Jezero.' In terms of labelled name, the same applies to the hill Ajdovščina. Both cases testify to the special importance of these areas and show respect for them. There are interesting features and frightening stories related to the so-called border areas between cadastral municipalities or settlements, such as Kobilja Glava, Križen Drev and Pod Lisičino. In the area of the latter locality, there are numerous geological, geomorphological and hydrological phenomena that arouse people's imagination. The 'devil's chair with a tail opening' is a solution pan formed by the dissolution of the face of the limestone layer, while the 'traces of the wheels of a chariot of fire' are formed by the solution of trickling water flowing over inclined and exposed layer of limestone. Field research in the area of the mythical landscape of Rodik revealed a great variety of natural and constructed elements of the landscape which require more research in the future.

Mitski prostor Rodika: geografski aspekt

Članak se bavi zanimljivim prirodnim i antropogenim fenomenima na području mitskog krajolika Rodik. Svrha ovog rada je, koristeći se geografskim istraživačkim metodama, objasniti s geografskog stajališta: (1) prisutnost pojedinih zanimljivih predmeta materijalne (prirodne i antropogene) baštine, (2) procese koji su utjecali na njihov nastanak i (3) podrijetlo povezano narativne tradicije. Istraživanje se temelji na proučavanju digitalnih kartografskih izvora, kako topografskih karata iz različitih razdoblja i različitih mjerila, tako i Franciskanskog katastra, proučavanju lidarskih snimaka reljefa i rezultata terenskog rada koji je obavljen u dva navrata: prvi put tijekom dužeg razdoblja bez padavina i drugi put tijekom kišne sezone, što je posebno važno sa stajališta proučavanja vodenog fenomena Jezero. Za mjerenje dimenzija prirodnih pojava, posebno Jezera, korištena su jednostavna terenska pomagala (mjerač) i aplikacija za pametne telefone »Input« koja je namijenjena prikupljanju prostornih podataka na terenu i omogućava njihovu kasniju obradu u geografskim informacijskim sustavima. Rad se usredotočuje na odabrane »tajanstvene« prirodne pojave in čovjekove strukture i narative povezane s njima. Najviše se pažnje posvećuje hidrološkom fenomenu Jezero, smještenom jugozapadno od brda Ajdovščina i Čuk. Riječ je o prirodnom hidrološkom objektu gdje voda, zbog posebnog položaja slojeva flišnih stijena, teče pod zemljom i slijeva se u malu kotlinu. Ljudi su

znali prepoznati hidrološku osobitost kotline, stoga je ovo područje utvrđeno nasipom djelomično sastavljenim i od »neobičnih« blokova vapnenca prenesenih (dovezenih) ovamo iz drugih područja. Pozornost pobuđuje činjenica da ovaj hidrološki objekt nije označen ni na jednom zemljovidu. Na Osnovnom topografskom planu u mjerilu 1 : 5000, kao naziv lokaliteta pojavljuje se samo naziv »Jezero«. U pogledu pisanja naziva, isto se odnosi i na brdo Ajdovščina. Oba slučaja svjedoče o posebnoj važnosti ovih područja i prema njima iskazuju poštovanje. Zanimljivi su predmeti i zastrašujuće priče vezane uz takozvana granična područja između katastarskih općina ili naselja, kao što su Kobilja glava, Križen drev i Pod Lisičino. Na području potonjeg lokaliteta koncentrirani su brojni geološki, geomorfološki i hidrološki fenomeni koji pobuđuju maštu ljudi. »Vražja stolica s otvorom za rep« je korozijska šupljina nastala otapanjem na čelu vapnenačkog sklada, dok su »tragovi kotača vatrene kočije« nastali korozivnim djelovanjem puzanja vode po izloženoj i nagnutim slojem vapnenca. Terenskim istraživanjem područja mitskog krajolika Rodik otkrivena je velika raznolikost prirodnih i izgrađenih elemenata krajolika kojima bi ubuduće trebalo posvetiti više istraživačke pozornosti.